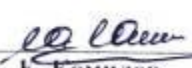


ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА  
СУВ ХЎЖАЛИК ВАЗИРЛИГИ  
АНДИЖОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАДИК ИНСТИТУТИ  
АГРАНОМИЯ ФАКУЛЬТЕТИ  
ЎСИМЛИКЛАРНИ ХИМОЯ ҚИЛИШ ВА КАРАНТИН  
ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ

«ТАСДИКЛАЙМАН»  
факультет декани

  
К. Комилов



Химояга рухсат этаман»  
кафедра мудири

  
Доцент К. Х. Хушвактов

« 30 » 05 2014 й

« 30 » 05 2014 й

Агрономия факультети «Ўсимликларни химоя қилиш ва карантин»  
таълим йўналиши 4-босқич 2-гуруҳ талабаси  
Жўрабоева Махлиёнинг

У  
БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Ёўзадаги саратони зараркундаларига ва уларга қарши кураш  
чоралари.

Илмий раҳбари:  б.ф.д., проф. Кожевникова А.Г.

Андижон -2014

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА  
СУВ ХЎЖАЛИК ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАДИК ИНСТИТУТИ

АГРАНОМИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

ЎСИМЛИКЛАРНИ ХИМОЯ ҚИЛИШ ВА КАРАНТИН  
ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ



4-босқич 2-гуруҳ талабаси Жўрабоева Махлиёга

битирув малакавий ишини бажариш учун

# ТОПШИРИК

1. « 2 » 05 2014 йил №88-Ст буйруқ билан тасдиқланган.
2. Мавзу: "Ўздадаги саратони зараркунандаларига ва уларга қарши кураш чоралари".
3. Битирув малакавий ишини тугатиш вақти «1» 03 2014 йил.
4. Битирув малакавий ишини бажариш учун керакли маълумотлар Кириш, Адабиётлар шарҳи, Тажриба ўтказиш услуби ва табиий иқлим шароити, Ғўза агротехникаси, Цикадалар биоэкологияси, тарқалиши ва зарари.
5. Битирув малакавий ишини асосий бўлимлари Кириш, Адабиётлар шарҳи, Тажриба ўтказиш услуби ва табиий иқлим шароити, Тажриба натижалари, Тажриба майдонида ғўзани ўсиш ва ривожланиш ва бошқалар.
6. Жадваллар рўйхати Тажриба ўтказиш услуби, Тажриба жойини табиий иқлим шароити, Ғўза агротехника тажриба майдонида ғўзани ўсиш ва ривожланиши, Саратонлар динамикаси, Биологик самарадорлик, Иктисодий самарадорлик ва бошқалар.

7. Битирув малакавий ишининг режаси.

| №  | Битирув малакавий ишининг қисмлари           | Асосий қисмини бажариш вақти | Текширувдан ўтганлик белгиси |
|----|----------------------------------------------|------------------------------|------------------------------|
| 1. | Кириш                                        | 2013-2014                    |                              |
| 2. | Адабиётлар шархи                             | 2013-2014                    |                              |
| 3. | Тажриба ўтказиш жойи ва табиий иқлим шароити | 2013                         |                              |
| 4. | Тажриба ўтказиш услуби                       | 2013                         |                              |
| 5. | Тажриба натижалари                           | 2014                         |                              |
| 6. | Хулоса                                       | 2014                         |                              |
| 7. | Фойдаланилган адабиётлар                     | 2014                         |                              |

Тоширик берилган вақти «1» 01 2012 йил

Илмий раҳбари:  проф. А.Г. Кожевникова  
Талаба:  Жўрабоева Махлиё

Андижон қишлоқ хўжалик институти Агрономия факультети  
Ўсимликлар химояси ва карантин таълим йўналиши бўйича

битирувчи Мўраббева Нодир нинг  
битирув малакавий ишига

ТАКРИЗ

Битирув малакавий иши мавзуси Ўзадаги сарабони  
запаричиқларига ва уларга  
таълим асоси қилиш

Чизмалар сони 15 Тушунтириш ёзуви сони 55

Битирув малакавий ишининг бажарилишини топшириққа мос келиши

Топшириққа мос келади

Битирув малакавий ишининг ҳар бир бўлимининг бажарилиши, битирувчи томонидан фан, техника ва илғор иш усуллари кўлланиши

Битирув малакавий иши бўлими ҳар  
бир бўлимида илғор фан техника ва иш  
усулларида қўлланилади.

Битирув малакавий ишининг ижобий рўйхати ва тушунтириш ёзувининг сифати

Битирув малакавий иш рўйхати ва тушун-  
тириш ёзуви ишда яхши ёзилган.

Битирув малакавий ишида йўл қўйилган камчиликлар

Битирув малакавий ишда қўйилган камчиликлар бор:  
Орфографик хатоликлар йўл қўйилган.

Битирувчининг умумий таълим ва умумтехника фанлари бўйича тайёргарлигини баҳолаш (битирувчи билан мулоқот натижаси)

Ўқувчи таълим ва умумтехника фанлари  
ийда яхши фанлар бўлиги мулоқотдан шундай  
ҳолда.

Битирув малакавий иши бўйича умумий мулоҳаза

Ўқувчининг қиёсга олиб битирув малакавий  
ишида ЯДАК химояга таълим қилинган.

Такризчи Қошиқов К Фамилияси И.Ш.

«1» 04 2024 й. Илмий унвони,

даражаси Философия фанлари доктори

Иш жойи ва тавозими Андижон



Жўрабоева Махлиёнинг Андижон вилоят, Избоскан тумани  
А. Нуриддинов ф/х шароитида “Гўзадаги саратони зараркурандаларига ва  
уларга қарши кураш чоралари” мавзусидаги битирув малакавий ишига

### ТАҚРИЗ

Жўрабоева Махлиё “Ўсимликлар химоя ва карантин” таълим  
йўналишининг 4 – босқич битирувчи талабаси.

У фаол, истедодли, мулохазалий, кизиқувчан, талабадир. Жўрабоева  
Махлиё олийгохнинг энг яхши талабаларидан бири ҳисобланади.

Жўрабоева Махлиё тажриба ўтказиш натижалар асосида битирув  
малакавий ишини ўзди. У ўз олдига қўйган топшириқни бажарди.

Мен битирув малакавий ишини аъло баҳога, Жўрабоева Махлиё эса  
“Олим агроном” деган юксак номга муносиб деб ҳисоблайман.

Биология фанлари доктори

Профессор



А. Г. Кожевникова

01.03.2014 йил

## РУХСАТНОМА

Ўсимликлар химояси ва карантин кафедраси «17» «05»  
2014-йилдаги йиғилишида Агрономия факультети Ўсимликларни химоя  
қилиши ва карантин таълим йўналиши 4-босқич 2-гуруҳ талабаси  
Жўрабоева Махлиёхон Рўстамжон кизининг, “Избоскан тумани шаронтида  
ғўзадаги саратони зараркунандаларига ва уларга қарши кураш чоралари”  
мавзусидаги битирув малакавий иши кўриб чиқилиб муҳокама қилинди ва  
кафедра йиғилишининг № 8 қарорига асосан у Якуний Давлат  
Аттестация Комиссиясининг ҳузурида химоя қилишга рухсат берилди.

Қарор аслига тўғри қўйиб

Кафедра мудири



доцент: Қ. Х. Хушвақтов

## М У Н Д А Р И Ж А

|                                                          |           |
|----------------------------------------------------------|-----------|
| 1. Кириш .....                                           | 5-8 бет   |
| 2. Адабиётлар шархи .....                                | 9-12 бет  |
| 3. Тажриба ўтказиш жойи ва табиий иқлим шароити .....    | 13-17 бет |
| 4. Тажриба ўтказиш услуби .....                          | 18-20 бет |
| 5. Тажриба натижалари .....                              | 21-48 бет |
| 5.1. Тажриба майдонида гўзани ўсиш ва ривожланиши .....  | 21-23 бет |
| 5.2. Гўза агротехникаси .....                            | 24-30 бет |
| 5.3. Цикадалар биоэкологияси, динамикаси ва зарари ..... | 31-39 бет |
| 5.4. Цикадаларга қарши кимёвий кураш чоралари .....      | 40-41 бет |
| 5.5. Биологик самарадорлиги .....                        | 42-44 бет |
| 5.6. Иқтисодий самарадорлиги .....                       | 45-47 бет |
| 5.7. Математик таҳлили .....                             | 48 бет    |
| 6. Хулоса .....                                          | 49-50 бет |
| 7. Фойдаланилган адабиётлар .....                        | 51-55 бет |

## **1. Кириш**

“Мамлакатамизда барқарор” ва самарали иқтисодийтни шакиллантириш борасида амалга ошириб келинаётган ислохатлар бугунги кунда ўзининг натижаларини намоён этмоқда

**И. А. Каримов (2014)**

2014-йил 17-январ куни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013- йил якунлари ва 2014-йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган йиғилиш бўлиб ўтди. Мажлисида Ўзбекистон Республикаси Давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, 2013-йилда мамлакатимизда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши 8 фоизни, саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми - 8,8 фоизни, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ҳажми - 6,8 фоизни ташкил этди.

Қурилиш ишлари ҳажми - 16,6 фоизга, хизматлар ҳажми 13,5 фоизга, чакана товар айланмаси - 14,8 фоизга ўсди. Давлат бюджети ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,3 фоиз профицит билан бажарди. Инфляция даражаси прогноз параметрларидан ошмай 6,8 фоизни ташкил этди.

Ўтган 2013 йили тижорат банкларининг жами капитали 25 фоизга кўпайди. 3,36 миллион тонна пахта хом ашёси, 7,8 миллион тонна ғалла, 8,4 миллион тонна сабзавот маҳсулотлари етиштирилди. Кичик

тадбиркорлик соҳасида 26 мингдан зиёд янги субъектлар ташкил этилди.

2013 йилда 970 минг нафарга яқин киши иш билан таминланди, улардан 60,3 фоиздан ортиғи кишлоқ жойларида ташкил этилди. Аҳолининг реал даромадлари 16 фоизга ўсди.

Ўзбекистон Республикаси Марказий Осиёда Амударё билан Сирдарё ўртасида жойлашган бўлиб, унинг худуди Шимоли-Ғарбда Турон паст текислигини Жануби-шарқида Тяньшан ва Олой тоғ тизмаларини Жануби-Ғарбда Қизилқум чўллариининг бир қисмини эгаллайди. Унинг Ғарбдан Шарқгача бўлган майдони узунлиги 1425 километрни, Шимолдан Жанубгача бўлган майдонни узунлиги 930 километрни ташкил этади.

Ўзбекистон жуда катта имкониятларга эга бўлган мамлакат. Унда табиат бойликлари, ҳосилдор ерлар, меҳнат ресурслари, қудратли иқтисодий, илмий-техникавий ва маънавий потенциалга эга.

Ўзбекистон ривожланган кўп тармоқли кишлоқ хўжалигига эга. У асосан сугориладиган деҳқончилик билан шугулланишга ихтисослашган. Ялли ишлаб чиқариш маҳсулот ҳажмининг ярмидан кўпроғи агросаноат комплексининг ҳиссасига тўғри келади.

Ўзбекистон қимматбаҳо хом ашё - пахта етиштириб берадиган жаҳондаги энг йирик ўлкалардан бири ҳисобланади. Бутун Марказий Осиёда етиштирилаётган икки миллион тоннага яқин пахта толасини 1,5 миллион тоннаси Ўзбекистон ҳиссасига тўғри келади. Республикамиз пахта толаси ишлаб чиқариш бўйича дунёда Республикамиз пахта толаси

ишлаб чиқариш бўйича дунёда Хитой, АҚШ ва Хиндистондан кейин тўртинчи ва уни экспорт қилиш бўйича иккинчи ўринда туради.

Хар йили республикамиз далаларида полиз ва боғларида 3 миллион тоннагача мева ва сабзавотлар етиштирилади.

Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган шойи, жун, қоракўл, тери ва шу маҳсулотлардан тайёрланган буюмлар хорижий давлатларда ҳам харидоргир буюмлардан ҳисобланади.

Ўзбекистоннинг кескин континентал ҳисобланган гуруҳ иқлим шароитида қишлоқ хўжалик соҳасидаги ишларнинг мувофақияти кўп жihatдан ирригацияга боғлиқ. Республикамиз ирригация комплекси 20 йирик сув омбори 160 минг километрга чўзилган ЮООга яқин суғориш тармоқларини, кўплаб насос станциялари ҳамда бошқа замонавий мураккаб техника билан жиҳозланган иншоотларни ўз ичига олади.

Иссиқлик ва қуёш нурининг мўл қўллиги, вегетация даврининг узоклиги, тупроқнинг унумдорлиги, ерларни суғорилиши буларнинг ҳаммаси энг қимматли техника экинлари ва мевачиликни ривожлантириш учун қулай шароит тугдиради.

Ўзбекистонда шoли, бугдой, сут, гўшт, сабзавот, полиз маҳсулотларни етиштириш борасида жуда катта ишлар амалга оширилмокда.

Республикасмиз худуди қишлоқ хўжалигида деҳқончилик қилиш бўйича бир нечта зонага бўлинади:

- тоглик олди;
- обикор дехкончилик;
- чўл яйлов.

Қишлоқ хўжалик энтомологияси агрономик фан бўлиб у қишлоқ хўжалик экинларига зарар етказадиган хашоратларни ўрганади. Ўсимликнинг шкасланишига бўлган муносабатини ва кураш усулларини ишлаб чиқади. Қишлоқ хўжалик энтомологиясини асосий вазифаси-ўсимликларга хашоротлар томонидан етказиладиган зарарини камайтириш ёки олдини олиш. Маълумотларга кўра йилига бугун дунёда ўстириляётган ўсимликлар ҳосилининг 35 % nobуд бўлади, унинг 14 % зарарли хашоротлар улушига тўғри келади. Бундан ташқари 20 % ҳосил омборларда сақлаш пайтида nobуд бўлади. Бизнинг мамлакатимизда ҳам қишлоқ хўжалик экинларига турли зараркунандалар зарар етказиши мумкин. Республикаимизнинг географик ўрни ва тоғ иқлим шароитлари дехкончиликнинг барча турлари яхши ривожланади.

## 2. Адабиётлар шархи.

Цикадалар ёки саратонлар кам ўрганилган хашоратдир. Улар хавфли зараркунанда бўлиб, ўсимликларнинг вирусли касалликларини ташувчи ҳисобланадилар. Бирок ҳозиргача Андижон вилояти, Избоскан тумани шароитида тарқалган турлари ва зарари ўрганилмаган.

Бизнинг “А.Нуриддинов” фермер хўжалиги шароитида гўзадаги саратон зараркунандаларига қарши кураш чораларини ўрганиш мавзусидаги ишимиз илк изланиш ҳисобланади.

Марказий Осиёда цикадани ўрганишда А.Д.Емельянов (1961,1968,1972), В.Н.Лочвиненко (1975,1978), Г. К. Дубоски (1957,1966, 1979, 1980,1985), А. А. Захваткин (1986), А. Н. Киренченко (1987, 1989), Х. А. Сулаймонов (1990, 1995, 2012) каби олимлар ўз ҳисобларини қўйганлар.

Ўзбекистонда цикада заракунандаси жуда кам ўрганилган. Маданий экинларга зарар келтирадиган цикадаларнинг барча турлари ҳалигача тўлиқ аниқланмаган.

В. Н. Кузнецов (1999) маълумотига кўра дала, сабзавот, техник экинлар ҳамда доривор ўсимликларни 23 турдаги *Cicadinea*-зараркурандали заралайдилар.

Х. А. Сулаймонов (1999): “Ўзбекистоннинг жанубидаги яйлов ва дала экинлари 26 турдаги цикадалардан зараланади”, деб айтган.

Ер, сув, қазилма бойликлар, ўсимликлар ва хайвонлар халқ бойлигидир. Ўзбекистон ботаниклари томонидан 1941 йилан бошлаб, то 1962-йилгача “Ўзбекистон флораси”нинг кўп марта нашр этилганлиги, зоология соҳасида эса айниқса умумртқасиз хайвонлар бўйича бундай ишнинг амалга оширилмаганлиги туфайли, кутубхоналардан умуртқасиз хайвонлар зоологияси бошқа фаилардан орқада қолган экан, деган фикир пайдо қилмаслиги керак. Лекин Ўзбекистоннинг умуртқасиз хайвонлари ҳали тўлиқ ўрганилган эмас (Р. О. Олимжанов, 1956).

30 йилларда В. П. Невиский, В. В. Яхонтов, М. И. Кособудский, Ф. М. Успенский ва бошқа энтомолог олимлар муваффақиятли иш олиб бордилар. (С. Н. Алимуххамедов, 1960).

Ўзбек зоолог оимларининг етишиб чиқишида академик Е. Н. Павловски ва К. И. Скрябинлар бошчилигидаги Москва, Ленинград оимларининг ёрдамлари қатта бўлди. Ўша даврда яшаган оимларнинг хизмати яна шундаки, улар энтомологияга доир илмий тадқиқот ишларини ривожлантириш билан бирга миллий кадрлар тайёрлашга ҳам қатта аҳамият берганлар (А. М. Мухаммадиев, 1986).

Хашоратлар синфи-Insecta ер юзасида кенг тарқалган барча уч жуфт оёкли организмларни ўз ичига олади. (В. Ф. Натали, 1960).

Уларнинг танаси бош, кўкрак ва қорин қисмларга бўлинади. Бу синфнинг кўпчилик вакиллари учишга ҳам мослашган бўлиб, улар умумртқасиз хайвонлар орасида ягона группани ташкил қилади. (Г. Я. Бей-Биенко, 1980).

Хашоратлар синфи турларининг сони жихатидан энг олдинги ўринда туради. Ўрганилган хашоратлар турининг сони, ҳар - хил адабиёт маълумотларига кўра 900000 дан 1500000 гача етади. (С. Н. Алимухаммедов, 1982).

Шу билан бирга ҳар йили ер қурраси бўйлаб минглаб янги турлар очилмоқда ва ўрганилмоқда.

Г. К. Дубовский томонидан Марказий Осиё шароитида цикадасимонларнинг 500 дан ортиқ янги тури очилган. (С. Н. Алимухаммедов, 1985).

Агар хашоратларнинг кенг тарқалишига ва кўп сондалигига эътибор берилса, уларнинг биоценозда тутган ўрни ва уларни ўрганиш нақадар катта аҳамиятга эга эканлиги аниқ бўлади. (Г. К. Дубовский, А. М. Умматов, 1991).

Фарғона водийсидаги цикадаларни ўрганишда кўплаб изланишлар олиб борган олим Дубовски (1960, 1968, 1972, 1978, 1980, 1981, 1990, 1998, 1999) ҳисобланади.

Ўзбекистондаги қишлоқ хўжалиги экинларининг цикада зараркунандаларини ўрганишда З. М. Мўминова (2001,2005),

А. Г. Кожевникова (1980, 2000, 2006, 2010, 2011, 2012, 2013), Х. А. Сулайманов (2011, 2013) лар кўплаб изланишлар олиб борганлар.

Профессорлар А. Г. Кожевникова (2012, 2013, 2014) маълумотига кўра Андижон вилоятида 208 турдаги цикадалар аниқланган. Улар 112 авлод ва 11 олилага мансуб бўлиб, ушбу оилалар таркибидаги турлар қуйидагича тақсимланади: Cixiidae-10 тур, Delphacidae-16 тур, Derdidae-1 тур, Dictyopxaridae-7 тур, Tropiducide-1 тур, Tettigometridae-4 тур, Yssidae-11 тур, Cicadidae-3 тур, Cercopidae-7 тур, Membracadae-1 тур, Cicadellidae-147 тур, турни ўз ичига олади

Биз тажрибамизни Избоскан тумани “А. Нуриддинов фермер хўжалиги” далаларида олиб борамиз.

Тажриба ўтказишимиздан мақсадимиз Андижон вилояти шароитида гўза саратонларини ўрганиш ва унга қарши курашиш.

### 3. Таҷриба ўтказиш жойи ва табиий иқлим шароити

Бизнинг таҷрибамиз Андижон вилояти, Избоскан тумани, «А. Нуриддинов» фермер хўжалигининг суғориладиган ўтлоки бўз тупроқларида ўтказилди.

«А. Нуриддинов» фермер хўжалигининг ҳудудий чегараси қуйидагича: Шимолда Избоскан тумани, Жанубда Андижон тумани маркази, Шарқда «Юсуфхон» фермер хўжалиги, Ғарбда эса Қора дарё билан чегарадошдир.

Умумий ер майдони 200 гектар бўлиб, 100 гектар гўза, 80 гектар бугдой, 20 гектар боғ ва бошқа экинлар экилган.

Хўжалик тупроғи ўтлоки тупроқ ҳисобланади.

Бу тупроқларда кишлоқ хўжалик экинларининг ўзлаштирилиши осон бўлган моддалар: чиринди, азот, фосфор, калий ва бошқа озук элементлар янги ўзлаштирилган тупроқларга нисбатан 1,5-2 баробар кўпдир.

Тупроқнинг унумдорлик даражасини белгиловчи асосий омилларидан бири тупроқнинг механик таркибидир. Унинг физик ва химик хусусиятларини аниқлашга ёрдам беради.

Таҷриба даласининг тупроғи механик таркиби бўйича ўртача кумоқдир.

Тупроққа ишлов бериш вақтида унга зичлашмайди. Сув ўтказувчанлиги, ионни тутиш структураси яхши.

Ёгингарчиликдан сўнг кучли каткалок бўлмайди. Сизот сувиининг сатхи 2-3 метр.

Тупрокнинг физик хоссасалари билан тупрок намлиги, ушбу тупрокнинг хосилдорлик даражасини оширишда катта аҳамият ўйнайди.

Тупрокнинг юқори хосилдорлик даражасини оширувчи омиллардан бири бу агрокиёвий моддалар билан таъминланганлигидир. Бундай моддаларга гумус, азот, фосфор, калий киради. Гумус тупрокдаги ўсимлик ва хайвонот организмлари қолдиқларининг чириш натижасида ўзгарган тўқ тусли мураккаб органик бирикмадир. Ўқув илмий ишлаб чиқариш тажриба хўжалигининг тупроқларига бироз характеристика берадиган бўлсак, гумус миқдори хайдов қатламида 1-1,5 %ни ташкил этади.

Тупрокда чириндиларнинг кўпайиши билан азотнинг миқдори ҳам мос равишда кўпаяди. Тупрок гумус миқдори кўп бўлиши унинг унимдорлик даражасини белгиловчи асосий кўрсаткичлардандир. Тупрокдаги фосфор миқдори 0,182% дан 0,295%гача, умумий калий эса 0,566%дан 1,264%гача оралиқда. Бу жуда оздир. Харакатчан фосфор элементи тупрокда 44-56 мг/кг, алмашинувчи калий 115,5-136,6 кг/мг оралиқда аниқланади.

Тажриба ўтказилган ҳудуд иклими бўйича мўтадил тоғ олди, ярим чўл минтақасига киради. Водийнинг ҳар томонлама тоғлар билан ўралганлиги учун иқлим кўрсаткичларидаги ўзгаришлар аста секинлик билан ўзгаради. Вилоятда ўзига хос мураккаблик хусусиятига эга.

Яъни ўсимликларнинг ўсув дарида ёгингарчилик умумий миқдорининг оз бўлиши, ёз ойларида об-хавонинг ва тупроқнинг исиб кетишига, тупроқдаги намликнинг буғланиш даражасини ошишига олиб келади.

Фойдали ҳарорат йиғиндиси  $2370-2400^{\circ}\text{C}$  га температура  $10^{\circ}\text{C}$  юқори ҳароратли кунлар 220-225 кун, куз фаслида биринчи совуқ тушиши ноябр ойининг иккинчи ўн кунлигига тўғри келади.

Кўп йиллик маълумотларга қараганда, тупроқда биринчи қор қопланиш декабрнинг охирларида ҳосил бўлади.

Эрта баҳорда ер устидан қорнинг эриб кетиши феврал ойининг охири март ойининг бошларига тўғри келади.

Қиш даври оз бўлиб, ёгингарчилик кўп йиллик ўртача 206 мм ни ташкил этади, бу ёгингарчиликнинг 70-80% қиш ва баҳор ойларига тўғри келади.

Абиотик омиллар ичида ҳаётий муҳит шароитини яратишда иқлим омиллари—иссиқлик, намлик, ёруғлик ва ҳаво ҳаракати муҳим рўл ўйнайди. Айниқса, ҳашаротлар учун иссиқлик—термик омил катта рўл ўйнайди. Чунки ҳашаротлар совуққондилар—пойкилотерм-организмидир, яъни доимий тана ҳароратига эга эмас. Шунинг учун ҳашаротларнинг ҳаёт функцияси, уларнинг ҳулки, ўсиш тезлиги, популяция динамикаси ташқи муҳит ҳарорати билан аниқланади.

Ҳашаротлар одатда  $10^{\circ}\text{C}-40^{\circ}\text{C}$  ўртасидаги иссиқликда ҳаракатчан

бўлади. Ҳарорат пасайганда ҳашаротлар овқатланишдан, сўнгра ҳаракатланишдан тўхтайди ва нобуд бўлади. Ҳароратнинг нормадан ортик кўтарилиши ҳам ҳашаротларга салбий таъсир кўрсатади.

Ҳарорат ҳашарот жинсий маҳсулотнинг етилишига ҳам таъсир этади.

Ҳашаротларнинг эмбрионал ва постэмбрионал тараккиёти юқори ҳароратда тезлашади. Натижада тарккиёт цикли қисқаради ва ҳашарот тезроқ кўпаяди.

Ҳар хил турга мансуб ҳашаротларнинг юқори температурада тез ривожланишининг маълум чегараси бор.

2012-2013 йиллардаги ўртача ойлик харорат ( $^{\circ}\text{C}$ )

|       |        | 3.1-Жалвал |      |     |      |      |      |      |      |      |      |     |      |
|-------|--------|------------|------|-----|------|------|------|------|------|------|------|-----|------|
| Ойлар | Йиллар | I          | II   | III | IV   | V    | VI   | VII  | VIII | IX   | X    | XI  | XII  |
| 2012  |        | -2,8       | -1,3 | 7,1 | 16,1 | 21,1 | 26,6 | 27,4 | 26,8 | 18,7 | 14,8 | 7   | -7,4 |
| 2013  |        | -12,6      | -5,6 | 6,7 | 14,3 | 25,1 | 27,2 | 27,5 | 26,3 | 19,7 | 16,8 | 6,5 | -6,4 |

77

2012-2013 йиллардаги ўртача ойлик ёғин миқдори (мм)

|       |        | 3.2-Жалвал |      |      |      |      |      |     |      |      |      |      |      |
|-------|--------|------------|------|------|------|------|------|-----|------|------|------|------|------|
| Ойлар | Йиллар | I          | II   | III  | IV   | V    | VI   | VII | VIII | IX   | X    | XI   | XII  |
| 2012  |        | 33,4       | 32,1 | 64,1 | 10,2 | 25,1 | 13,1 | 8,4 | 5,1  | 13,6 | 19,7 | 32,1 | 28,1 |
| 2013  |        | 28,5       | 33,3 | 68,3 | 14,2 | 20,1 | 11,4 | 2,7 | 1,5  | 12,0 | 21,7 | 30,4 | 26,2 |

#### 4. Тажриба ўтказиш услуби

Хашоратлар синфи – Инсекта турлар сони жихатидан энг олдинги ўринда туради. Фанга маълум бўлган турларнинг 70 % яқини уларга тўғри келади.

Ўрганилган хашоратлар турларининг сони хар хил адабиётларда турлича бўлиб 1900 000 дан 1500 000 гача боради.

МДХ мамлакатларида гўза билан 220 турдан бўғим оёклилар озикланиб, шуларда 200 турдан кўпроғи хашоратлардир.

Ўзбекистон худудида эса 214 турдаги бўғим оёклилар, жумладан 203 тур хашоратлар учрайди.

Юқорида таъкидлаганимиздек, гўза ўсимлиги хашорат ва каналарга тез чалинувчи ва чидамсиздир. Агар қарши курашилмаса ҳосилни 30-40% ни йўкотади.

Саротон зараркунандаларини қачон қишладан чиқиши, қайси фазасида қишлаши, неча авлод бериши, қайси авлод энг қучли зарар келтириши, зарарлилик иқтисодий чорасини билмасдан туриб унга қарши курашилса салбий оқибатларга олиб келиши мумкин.

Айниқса, кимёвий воситаларни қўллаш табиат мувозанатини бузиб юборади.

Шунинг учун биринчи навбатда саротонни биологияси, тарқалишини ва зарарини чуқур таҳлил қилиб, гўза Cicadineалари зарарланишлик иқтисодий чегарасидан ошганда кимёвий курашни қўллаш

яхши самара беради.

Мақсад “А. Нуриддинов ф/х” хўжалиги шароитида гўзадаги саратон зараркунандаларига қарши кураш чораларини ўрганиш.

Дала тажрибалари Андижон вилояти, Избоскан тумани, “А. Нуриддинов фермер хўжалиги” далаларида олиб борилди. Саратон заракунандалари биоэкологияси ривожланиши, тарқалиши, зарари, динамика, кимёвий воситани таъсирини ўрганиш бўйича тажрибалар олиб борилди.

Тажриба тизими № 4,1 - жадвалда келтирилган. Дала тажрибаси 4 кайтариқ, 2 вариантдан иборат.

Ҳар бир вариант 8 қаторли, делянкаларни узунлиги 100 метрдан бўлиб, эни 7,2 метрни ташкил этади. Экиш схемаси  $90 \times 10:1$ .

Ҳар бир делянкани умумий майдони  $720 \text{ м}^2$  ни ташкил қилади. Тажрибани умумий майдони  $5760 \text{ м}^2$  ни ташкил этади.

Ҳар бир вариантдан ҳисоблаш учун 100 тадан ўсимлик танлаб олинади.

Барча фенологик кузатувлар Ўз ЎХКИТИ (2004) Ўз ПИТИ (2007) услубий қўлланмалар асосида олиб борилади.

Тажриба натижалари математик таҳлил Б.А.Доспехов, 1985 услуби бўйича аниқланади.

ТАҶРИБА СХЕМАСИ

3.1-Ҷадвал

|            |  |            |  |            |  |            |  |             |  |            |  |
|------------|--|------------|--|------------|--|------------|--|-------------|--|------------|--|
| I вариант  |  | II вариант |  | I вариант  |  | II вариант |  | 3-қайтарик  |  | 4-қайтарик |  |
| II вариант |  | I вариант  |  | II вариант |  | I вариант  |  | 3-қайтарик  |  | 4-қайтарик |  |
| I вариант  |  | II вариант |  | I вариант  |  | II вариант |  | 2- қайтарик |  | 1 қайтарик |  |
| II вариант |  | I вариант  |  | II вариант |  | I вариант  |  | 2- қайтарик |  | 1 қайтарик |  |
| I вариант  |  | II вариант |  | I вариант  |  | II вариант |  | 3-қайтарик  |  | 4-қайтарик |  |
| II вариант |  | I вариант  |  | II вариант |  | I вариант  |  | 3-қайтарик  |  | 4-қайтарик |  |

07

I Вариант- Назорат-Standard

II Вариант-Таҷриба-55% эм.к. Нурелл-Д.1л/га

## 5. Тажриба натижалари

### 5.1. Тажриба майдонида гўзани ўсиш ва ривожланиши

Гўзани "Андижон-36" нави 2001 йили Ўзбекистон пахтачилик илмий - тадқиқот институти Андижон филиалида М.Дадажонов, А.Қосимов ва бошқалар томонидан яратилган. "Андижон - 36" навининг тупи цилиндрсимон шаклда, бўйи 110-120 сантиметр. Пояси мустаҳкам, ёғиб қолмайди, қуячасиз тукланган. Шохланиш тури - 1, ўсув шохлар сопи 0-1 дона бўлади. Биринчи ҳосил шохи 5-6 бўғиндан чиқади, ўртагишар навлар сирасига киради, амал даври 122-125 кун.

Барглари ўртача катталиқ, 3-5 бўлмали, қирқилгансимон, ўртача тукланган. Гули ўртача катталиқда, гултож барглари оч сарик, кўсаклари ўртача катталиқда, овалсимон, 4-5 чанокли, тумшукчали. Бир кўсакдаги пахта вазни 5,5-6,0 грамм атрофида. Чигит тукли, қулранг, 1000 дона чигит вазни 108-115 грамм. Навининг тола хусусиятлари: оқ рангли узунлиги 34-35 миллиметр, тола чиқиши 38,6 фоиз, пишиқлиги 4,6 грамм/куч, нисбий узилиш узунлиги 28,4 гк/текс, метрик рақами 6130, микрометри 4,6 IV — саноат туپига мансуб.

Гўзанинг янги "Андижон-36" навини тупроғи унумдор майдонларга жойлаштириш мақсадга мувофиқ. Уни муайян тупроқ шароитига, ернинг нишаблигига, рельефига монанд ҳолда 60 ва 90 сантиметрли қатор ораларга экиш мумкин. Мақбул чигит экин муддати оддий: очиқ усулда 1-20 апрел "Андижон -36" гўза навини чилпиш муайян майдондаги газанинг

кўчат қалинлигини ҳисобга олиб ўтказилади.

Нав кўчат қалинлиги гектар ҳисобига 80-90 минг туп бўлганда, бир туп ўсимлик ўртача 14-15 ҳосил шохи, 100-120 минг туп бўлганда, 13-14 ҳосил шохи, 120-140 минг туп бўлганда эса 12-13 ҳосил шохи пайдо бўлганда чилпиш амалга оширилади. "Андижон-36" ҳар гектар майдонида 40-45 центнердан сифатли ва эртаки пахта ҳосили етиштириш мумкин.

Гўзани ўсиш ва ривожланиши

5.1.1-Жадвал

| № | Вариантлар | 1 июн                              |                          | 1 июл                              |                               | 1 август                           | 1 сентябр                      |                             |
|---|------------|------------------------------------|--------------------------|------------------------------------|-------------------------------|------------------------------------|--------------------------------|-----------------------------|
|   |            | Асосий<br>поя<br>баландлиги,<br>см | Шоналар<br>сони,<br>дона | Асосий<br>поя<br>баландлиги,<br>см | Хосил<br>элементлари,<br>дона | Асосий<br>поя<br>баландлиги,<br>см | Очилган<br>кўсак<br>сони, дона | Жами<br>кўсак сони,<br>дона |
| 1 | I Вариант  | 19,9                               | 3,2                      | 67,4                               | 3,3                           | 106,1                              | 4,9                            | 10,6                        |
| 2 | II Вариант | 19,9                               | 3,2                      | 71,1                               | 7,3                           | 112,4                              | 9,4                            | 18,2                        |

## 5.2 Гўза агротехникаси.

Агротехника тадбирлари зарарли организмларнинг кўпайиш хусусиятлари тўғрисидаги билимга асосланган бўлиб, энг самарали фурсатларни назарда тутadi. Агротехник тадбирлар турли усуллардан ташкил топади.

Пахтадан юкори хосил олиш ва илгор агротехника усулларидан фойдаланиш билан барқарор хосил олишга эришиш мумкин.

Самарадорликни оширишни асоси тупрокни хайдалма қатлами шудгорлаш, тупрокда нам тўплаш ва уни сақлаш каби чора-тадбирлари шулар жумласидандир.

Кузги шудгор аввало тупрокни киш ва бахор ойларида дам олиши ҳамда ерда чиринди миқдори ортиши учун олиб борилади. Яна тупрокни физик хоссалари яъни сув ўтказувчанлиги ортади, ерни намдан тўйиниши ҳамда ёгингарчилик ҳисобиға бўладиган намда тўйиниши учун шароит яратилади ва мўл хосил олиш имкониятини беради.

Пахтачиликда кузги шудгорлаш муҳим аҳамият касб этади. Уни сифатли ўтказиш зарур. Акс холда навларни хусусияти, хосил унумдорлиги, тола сифати пасаяди. Хосилни бегона ўт босади, турли хил касалликларға чалинади. Натижада маҳсулот таннарҳини ошишиға сабаб бўлади. Шуларни ҳисобға олиб хўжалигимизда кузги шудгорлаш ишларини октябр ойининг охири, ноябр ойининг бошларида сифатли қилиб ўтказилади. Хайдов ишлари мавжуд. Хайдов трактори ёрдамида

25-30 см чуқурликда ағдариб хайдалади.

Ерни экишга тайёрлаш об-хаво шароити, кўпроқ намлиги, ёгингарчилик миқдорига қараб, ҳар хил бўлади. Тупроқ намлигини сақлаб қолиш учун ўз вақтида бароналаш зарур. Ерни 8-10 см қатлами етилгандан сўнг бароналаш бошланади.

Жўяқлаб суғорилган майдонларни экиш олдида кўндалангига 12-14 см чуқурликда бароналаш ёки чизеллаш керак.

Ўза навларини қайси бири қандай схемада экилишидан қатъий назар муҳим агротехник тадбир ҳисобланади.

Яганалаш одатда чигит униб чиқиши, 1-2 дона чинбарг чиқариши биланок бошланади. Яганалаш билан гектарларда экин схемасида белгиланган кўчат қалинлиги сақланиб қолинади. Лекин яғана қилинган майдонлар 8-10 кундан кейин яна бир текшириб қўйилади.

Ўза яганасини тез ва сифатли қилиб ўтказиш ҳар гектар ердан 4-5 ц/га га қўшимча ҳосил олиш гаровидир.

Хўжаликда юқоридаги кўрсаткичлардан фойдаланиб яганалаш ишларини, чигит экилиб 2-3 тадан чинбарг чиқаргунга қадар сифатли қилиб ўтказилади. Бу ишлар тугатилиши май ойининг биринчи 10-кунлигига тўғри келди.

Ўзага ишлов бериш суғоришни, ўсимликларни ҳолатига экилган навларини хусусиятларига ва тупроқ ҳолатига қараб, табақалаб ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Гўза ўсимлиги ҳаётида содир бўладиган асосий физиологик жараёнлар - озиқланиши, нафас олиш, фотосинтез сув етарли миқдорда бўлсагина норма ўтади. Агар гўзага сув етарли бўлмаса, бу жараёнлар бузилади. Натижада ўсимлик ўсиши ва ривожланишидан орқада қолади, сувсизлик узоққа чўзилса ҳосил бўлган шона ва гул тугунлари тўкилиб кетишига олиб келади.

Сугориш тупроқ иклими шароити, навни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, адир ерларда 3-6 мартагача ёки 8-10 мартагача сугорилади.

Маълумки гўзани сувга бўлган талаби 3 даврга бўлинади. Биринчи униб чиқиши, иккинчи кўсак тугиши, учинчи кўсакларни пишиш давр, сугоришда неча схемалар тавсия этилади.

Сув сиғими паст бўлган тош шағаллашган ерларда тез-тез ва камроқ нормада, гуллаш давригача  $500-600^3\text{м.}$ , кўсак тугиши кўсак пишиши даврида  $600-700^3\text{м.}$  сув берилади. Гўзани сув режимини белгилашда навнинг биологик хусусиятларини ҳисобга олиш катта аҳамиятга эга. Гўзани ўсиш даврида сувга бўлган талаби бир хил бўлмайди.

Бизнинг хўжалигимизда сугориш ишлари тупроқ ҳолати ва ер ости сувининг тоза қатламга яқинлигини ҳисобга олган ҳолда 4 марта енгил сугориш ишлари олиб борилди.

Одатда чигит экишни тугатгандан сўнг тупроқ зичланиши табиий бир ҳолат ҳисобланади.

Хўжаликда ва тажрибада гўзага қатор ораларига ишлов бериш ишлари агротехник тадбирларга амал қилинган ҳолатда амалга оширилади.

Бутун вегетация давомида 5 марта культивация қилиниб, 1-2 марта чопик ўтказилади. Шу билан биргаликда бегона ўтлардан тозалаш ишлари ҳам сифатли қилиб бажарилади.

Хўжаликда тупрок шаронти ер ости сувлари тоза қисмига яқин бўлганлиги сабабли унга яхшироқ эътибор бериб ўтказишни талаб этади. Бу билан тупрокни исиши, ҳаво ўтказувчанлиги яхшиланиши ва бегона ўтлардан кам бўлишини таъминланади.

Гўзани вегетация даври давомида ўғитлаш ва озиклантиришни ўз вақтида ўтказиш ҳосилдорликни ортиши ва сифатини яхшиланишини муҳим омилдир.

Гўзага органик ўғитлар солиш билан тупрокни биологик ҳолати тубдан яхшиланишига эришиш мумкин. Мунтазам органик ўғит солинган тупрокнинг ҳайдалма қатламида ўсимликларни нормал ўсиши ва ривожланиши учун шароит яратилади.

Органик ўғитлар таркибида 0,5% Na, 0,25%  $P_2O_5$ , 0,60 %  $K_2O$ , ва бир қанча ўсимлик учун зарур бўлган микроэлементлар бўлади.

Гўзага азотли ўғит вақтида берилмаса ўсиш ва ривожланишдан орқада қолади. Фосфорли ўғитлар вақтида берилмаса гўза нимжон ва

зараркунандалар таъсирига берилувчан бўлиб қолади. Гўзаларни 3-мартга бўлиб озиклантирилади.

Биринчи озиклантиришда нихолларни ривожланишига қараб борилади. Агар экин билан бирга минерал ўғит солинган бўлса у ҳолда ўсимлик яхши ривожланади.

Иккинчи озиклантириш гўза шонага кирган даврда ўтказилади. Ўғитлар гўза тупидан 20-22 см ёнига ва 16-18 см чуқурликка солинади. Азотли ўғитлар билан биргаликда калий ўғитларини солиш мақсадга мувофиқдир.

Учинчи озиклантириш гўзанинг гуллаган ва мева тугиш даврига тўғри келади. Бу даврда ўсимликда азотли, фосфорли, калийли ўғитларга эҳтиёж сезилади. Агар шу даврда озиклантирилмаса ҳосилдорлик 5-6 ц/га камаяди.

Чеканка пахта ҳосилини етилишини тезлаштиради. Энг муҳим агротехник тадбирлардан бири ҳисобланади. Чеканкани қўчат қалинлиги ва навларига қараб 15-17 та ҳосил шохи пайдо бўлгандан сўнг ўтказилади.

Чеканка қилиш ишлари қўлда ва механизм ёрдамида ўтказилали. Қўлда ўтказилганда катта майдонларда кўп меҳнат талаб этилади. Механизмлар ёрдамида ўтказилганда тез ва сифатли амалга ошади.

Маълумки, бир туп гўзадан қўсак тугиш даврида гўза ён шохларининг охириги нуқтадаги ҳосил элементлари камида 50-60%

табiiй ҳолда тўкилади. Чеканка ўтказиш йўли билан ўта тўкилиб кетадиган ҳосил элементларини илгарироқ олиб ташланади. Натижада тўкилиб кетадиган ҳосил элементларига беҳуда исроф бўлмасдан озик моддалар ўсимликда сақланиб қолади.

Андижон вилояти "Ўқув илмий ишлаб чиқариш тажриба хўжалигида" чеканка ишларини олиб бориш қўлда бажарилади.

# Ўза агротехикаси

4.1-Жадвал

| №  | Бажарилган<br>ишлар номи     | Муддатлари |         |         |        |        |         |      |
|----|------------------------------|------------|---------|---------|--------|--------|---------|------|
|    |                              | 1          | 2       | 3       | 4      | 5      | 6       | 7    |
| 1  | Шудгор<br>олдидан<br>ўғитлаш | 24.XI      |         |         |        |        |         |      |
| 2  | Шудгор                       | 27. XI     |         |         |        |        |         |      |
| 3  | Текислаш                     | 5. XII     |         |         |        |        |         |      |
| 4  | Пушга олиш                   | 14. XII    |         |         |        |        |         |      |
| 5  | Бараналаш                    | 9.IV       |         |         |        |        |         |      |
| 6  | Чигит экиш                   | 14.IV      |         |         |        |        |         |      |
| 7  | Ягана                        | 24.IV      | 20.V    |         |        |        |         |      |
| 8  | Култивация                   | 15.V       | 30.V    | 30.VI   | 10.VII | 30.VII | 10.VIII | 5.IX |
| 9  | Сугориш                      | 25.V       | 25.VI   | 5.VII   | 25.VII | 5.VIII | 30.VIII |      |
| 10 | Озиклантириш                 | 10.IV      | 22.VI   | 2.VII   | 22.VII |        |         |      |
| 11 | Чеканка                      | 5.VIII     | 15.VIII | 25.VIII |        |        |         |      |
| 12 | Терим                        | 26.VIII    | 3.IX    | 14.IX   | 1.X    |        |         |      |

### 5.3. Цикадалар биоэкологияси, динамикаси ва зарари

Хозирги пайтда бу заракуналларнинг қуйидаги синфланиши қабул қилинган.

Бўғимоёқлилар типии-Arthropoda

Хашаротлар синфи-Insecta

Тенг қанотлилар туркуми-Homoptera

Серия-бўлими-Auchenorrhyncha

Оила –цикадалар-Cicadinea

Тури-яшил икки нуктали цикада-Kyboasa bipunctata Osh

Тури-майда яшил цикадаси-Emposca meridian Zachv

Тури-оқ цикадаси-Austroa-gallia zachvatkini Vilb

Яшил икки нуктали цикадалар-Kyboasa bipunctata Osh-Майдер архиаилаг, Қанор ороллари, Африка, Европа, Исроил, Ливан, Туркия, Ирок, Эрон, Афғонистон, Монғолия, Хитой, Корея, Япония, Суматра ва Филиппин оролларида учрайди. Эстония, Латвия, Молдова, Украина, Грузия, Арманистон, Озарбайжон, Тожикистон, Қирғизистон, Ўзбекистон давлатларида, Сибир ва Олтой, Приморье ўлкаларида ҳам Курил оролларида тарқалган.

Яшил икки нуктали цикада-Kyboasa bipunctata Osh. Марказий осиеда энг кўп тарқалган тур хисобланиб, сугориладиган ерларда, тоғ олди ва тоғ зоналарда кўплаб учрайди.

Олимларнинг текширишига кўра бу зараркунанда ўсимликхўр

турлардан ҳисобланиб, Фарғона водийси гўза ниҳолларига, беда, лавлаги, сабзи, ловия, мош, картошка, маккажўхори, шунингдек акация, шафтоли, олма, беҳи, анор каби ўсимликларга зарар етказади. Табиий шароитда асосан қизилмияда учрайди.

Яшил нуктали цикада-бизнинг шароитимизда тухум фазасида кишлайди.

Улар ўз тухумларини қайроғочлари бедалари орасига қўяди.

Этра баҳорда улар қайроғочларида бедаларда айниқса метеорологик шароитга қараб март ойининг охирларида чиқади.

Яшил нуктали цикада 2 қатор-кўнғир нукта туклидир. Бошининг теши киёми очик рангда, лканинг олди томони оч-яшил тусда бўлиб, олди қанотли тиник. Эркаклари 3-4 мм, ургочилари эса 4-5мм бўлади.

Бу зарарқунанда Андижон вилоят шароитида ҳар-хил ўсимликлар билан озикланиб гўза, беда, ловия, мош, лавлаги, сабзи, баклажон, қаламшир каби ўсимликларга зарар етказади. Улар ёз давомида гўза ўсимликлари, тоғ ҳатто анор ниҳолларини зарарлаши мумкин. Ёввойи ўсимликлардан улар кўпинча янтоқда, солодка ва қизилмияда учрайди.

Бу зарарқунанда тухум фазасига ўтиб кишлайди. Бедаояларда яшил нуктали цикадалар, баҳорнинг метеорологик шароитига боғлиқ ҳолда март ойининг биринчи яримларида пайдо бўлади ва беда ниҳоли билан охиқланади. Улар беда танасини тешиб хужайра шираси ҳисобига яшайди. Ўсимлик барглари тешилган жойларда бир неча кундан сўнг ок

доғлар пайдо бўлади.

Сугориладиган жойларда бу зараркунанда йил давомида 5 генерация-авлод наслларини беради. Ўсимлик танасини тешган жойларига тухум қўяди. Тухумлари 9-10 кун ривожланади. Улар апрел ойига келиб уйғона бошлайди. Май учунчи декадага ўтиб эса ўсимликлар танасига қўшимча киритади.

Личинкалар ўз навбатида 30-40 кун ривожланади. Йил давомида улар 5 генерация наслини беради.

Ўзбекистоннинг ўсимлик ва хавонот дунёси жуда хилма-хилдир ва ўзига хос ажойиботларга эгадир.

Ўзбекистонда яшовчи хавонларнинг кўпчилиги ҳозирги кунда ўрганилиб келинмоқда. Уларнинг баъзилари фойдали, баъзилари зарарлидир. Ўзбекистонда хашаротлар ҳам жуда кўп тарқалган бўлиб, улар ҳам ҳайвонот оламида ўзига хос тузилишга, шаклига ва ҳаёт тарзига эга кўп сонли гуруҳдир.

Хашаротларининг кучлилиги ерда яшашга мослашган. Ерда яшайдиган хашаротларининг кўпчилигини канотлари бўлиб учинишга мослашган.

Ҳозирги фаунамизда уларнинг тури миллиондан ортик.

Цикада зараркунандалар-Homoptera туркуми юзаки қараганда жуда кўп хашаротларни ўз ичига олади. Булар далаларга, боғларга, полиз экинларига катта зарар етказади.

Цикада хилма хил бўлгани билан улар учун умумий белги оғиз

аппаратининг тузилишидир. Оғиз аппарати санчиб-сўрувчи типда тузилган. Хартумчаси 1-2-3-4 бўғимдан иборат, чизик пастки лаб йиғилиб кўкракка, оёқлар орасига қисилиб туради. Пастки лаб юқори томонидан камрок, устки лаб билан ёпишиб турадиган тарновчадан иборат.

Йиғиладиган ана шу бўғимли хартумнинг ичида 4 та узун кинчалардан иборат санчиб-сўрувчи аппарат туради.

Бу кинлар йиғилиб турган иккита канал ҳосил бўладию бу сўлак каналли бўлиб, бундан жароҳатга сўлак боради.

Сўриш каналидан сўрилган овқат кўтарилади. Юқори лаб қиска ва оғиз тараккий этган.

Уларнинг ўрта кўкраги бошқа икала кўкрагига қараганда бақувват канотли формалари одатда учбурчак қалқончали бўлади.

Саратонлар жуда кенг таркалган бўлиб, асосан ўтли ўсимликларга зарар келтиради.

Бошқа хашаротлар каби Cicadineани ҳам ўз табиий қушандалари бор. Улар доимий равишда зарарқуанда сонини пасайтириб туради.

Г. К. Дубовский маълумотиға кўра Фарғона водийсида 51 турдаги цикадаларни табиий қушандалари еб нобуд қилади. Биз қуйидаги маълумотларни олдик: Цикадаларни Туркистон ағамаси, қарғалар, қалдирғочлар йиртқич хашаротлардан-бешиктебратар, олтинкўз ва хонқизилар еб қамайтирадилар.

Тажрибамиз давомида биз Cicadineанинг паразитларини ҳам алоҳида

ўргандик.

Биз Trombidae, Dorylidae оилалари бўлган паразитларни аниқладик.

Булар экто (ташки) ва эндо (ички) паразитлар ҳисобланадилар.

Trombididae– оиласи, Acarina-каналар туркуми

Dorylidae-оиласи, Diptera-иккиканотлилар туркуми

Dryinidae-оиласи, Hymenoptera-пардаканотлилар туркуми.

Dorylidae оиласи вакиллари Cicadineани 1-2%га камайтиради.

Drinidae зараркунандани 12-13%гача камайтиради.

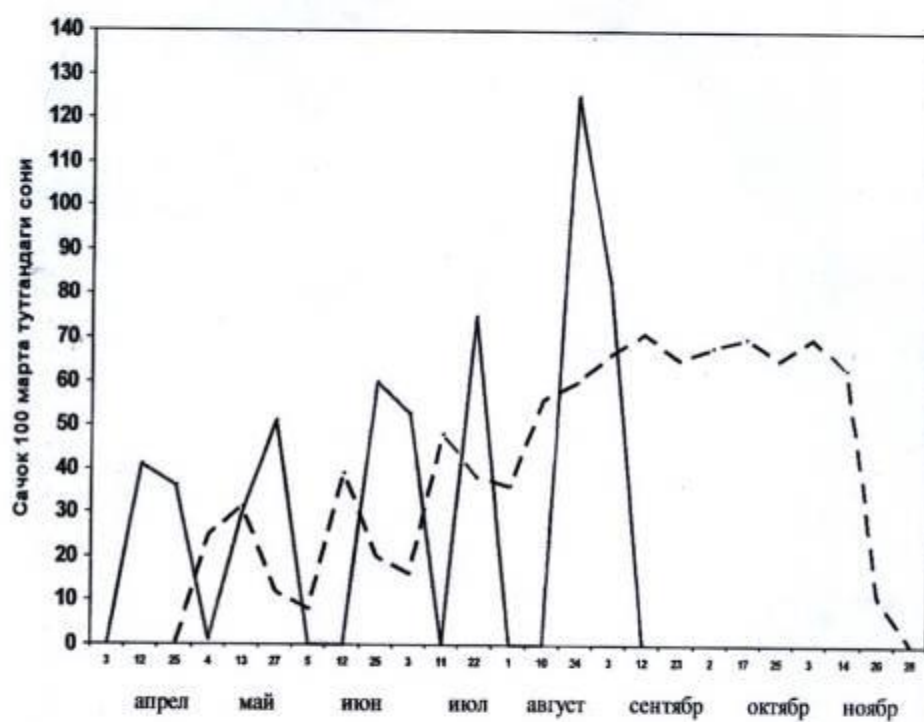
Dryinidaедан зарарланган зараркунанда рангсиз бўлиб қолади.

**Kyboasa bipunctataniing rivojlaniш soni va dinamikasi.**

— Личинкалар

-.- Имаго

**5.3.1. График.**



Цикадалар ёки гўза саратонлари.

5.3.1. Расм.



Коллекция тайёрлаш —цикадалар

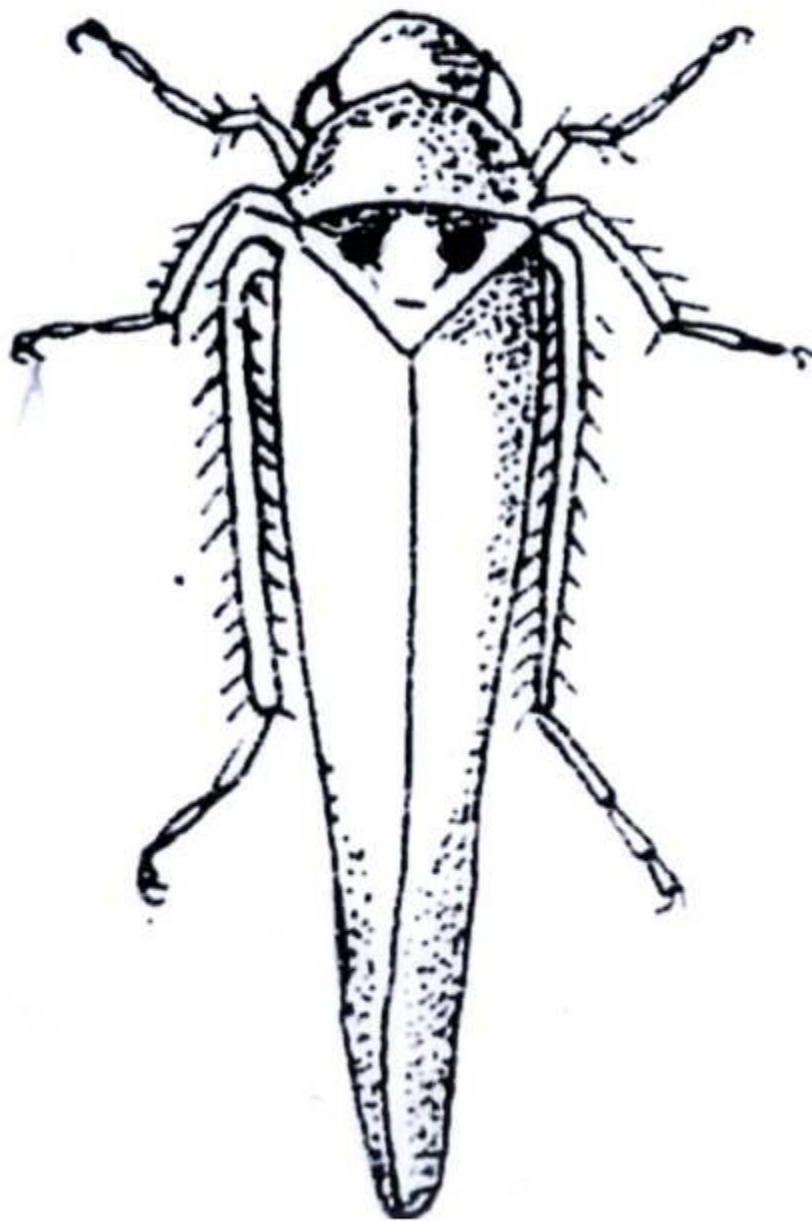
ёки саратонлар.

5.3.2. Расм.



*Kyboasca bipunctata* - саратон. 1. Имаго.

5.3.3. Расм.



Ўқув илмий ишлаб чиқариш тажриба ҳўжаллиги шаронгида гўзадаги саратон  
зарарқунанда.ларига қарши кураш чораларини ўрганиш ва

биологик самарадорлиги

| 5.5.1-Жадвал |                       |                     |                                                                                           |                                                                                                        |                                         |
|--------------|-----------------------|---------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|
| №            | Вариантлар            | Текшириш<br>қунлари | Воситаларни<br>қўллашдан олдинги<br>зарарқунандалар сони,<br>I ўсимлик ҳисобида<br>(дона) | Вариантларни<br>қўллагандан кейинги<br>қолган<br>зарарқунандалар сони,<br>I ўсимлик ҳисобида<br>(дона) | Биологик<br>самарадорлиги %<br>ҳисобида |
| 1            | I вариант<br>standart | 1.06. 2013          | 23,5                                                                                      | -                                                                                                      |                                         |
|              |                       | 10.06. 2013         | -                                                                                         | 31,4                                                                                                   | -                                       |
| 2            | II вариант<br>Тажриба | 1.06. 2013          | 23,5                                                                                      | -                                                                                                      |                                         |
|              |                       | 10.06. 2013         | -                                                                                         | 1,9                                                                                                    | 91,9                                    |

Иқтисодий самардорлик кўрсаткичлари

5.6.1-жадвал

| №  | Кўрсаткичлар                              | Ўлчов<br>бирлиги | I вариант | II вариант |
|----|-------------------------------------------|------------------|-----------|------------|
| 1. | Ҳосилдорлик                               | ц/га             | 30        | 34,5       |
| 2. | Қўшимча ҳосил                             | ц/га             | -         | 4,5        |
| 3. | 1ц пахтаги ўртача сотиш баҳоси            | сўм              | 226000    | 226000     |
| 4. | Пул даромадлари                           | сўм              | -         | 1017000    |
| 5. | Жами харажат                              | сўм              | -         | 584600     |
| 6. | Соф даромад                               | сўм              | -         | 432400     |
| 7. | I сўм харажат ҳисобига олиган соф даромад | сўм              | -         | 0,74       |

## 6.ХУЛОСА

Тажриба натижаларидан қуйидагича хулоса қилиш мумкин.

1. Бизнинг ҳўжалигимизда гўзани сўрувчи саратон зараркунандалардан *Kuwoasa biruncata* гўзага зарар етказди.
2. Саратон зараркунандалари гўза баргини сўриш натижасида баргда оқ доғлар пайдо бўлиб, оксил ва углевод алмашинуви бузилиб барг сарғайиб, баъзан қизариб тўкилиб кетади.
3. Бизнинг шароитимизда саратонлар энг кўп тарқалган зараркунандалардан ҳисобланади.
4. Тажрибада *Kuwoasa biruncata*га қарши 55% эм.к. Нурелл-Д, 1 л/га перепаратини биологик самарадорлиги 91,9% бўлди.
5. Саратонлар-ҳаммахўр зараркунандадир-полифаглар.
6. *Kuwoasa biruncata* гўзада 5 марта авлод беради. Қишлаш фазаси-  
тухум.

7. Бу зараркунанда Андижон вилояти, Избоскан тумани шароитида хар хил ўсимликлар билан озикланиб, гўза, беда, ловия, мош, лавлаги, баклажон, калампир каби ўсимликларга зарар етказди.

8. Ёввойи ўсимликлардан улар кўпинча солodka ва янтокла учрайди.

9. *Cyboasa bipunctata* кўпгина кушандаси бор. Олтинкўз-*Chrysopa carnea*, хонкизи-*Coccinella septempunctata*, бешиктебратар-*Mantis religiosa* ва бошқалар.

10. Хар гектар хисобига сарфланган I сўм харажат хисобига олинган соф даромад II вариант 0,74 сўм бўлди.

11. Қўлланилган кимёвий воситалар хисобига назоратга нисбатан 55% эм.к. Нурелл-Д 1,0 л/га қўлланилган вариантда  $\frac{4,5}{11}$  га кўшимча хо-сил олишга эришилди.

Ўқув илмий ишлаб чиқариш тажриба хўжалиги шаронтида ўзадаги саратон  
зарарқунадаларига қарши кураш чораларини ўрганиш ва

биологик самардорлиги

5.5.1-Жадвал

| № | Вариантлар            | Текшириш<br>қунлари | Воситаларни<br>қўллашдан олдинги<br>зарарқунадалар сони,<br>I ўсимлик хисобида<br>(дона) | Вариантларни<br>қўллашдан кейинги<br>қолган<br>зарарқунадалар сони,<br>I ўсимлик хисобида<br>(дона) | Биологик<br>самардорлиги %<br>хисобида |
|---|-----------------------|---------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|
| 1 | I вариант<br>standard | 1.06.2013           | 23,5                                                                                     | -                                                                                                   |                                        |
|   |                       | 10.06.2013          | -                                                                                        | 31,4                                                                                                | -                                      |
| 2 | II вариант<br>Тажриба | 1.06.2013           | 23,5                                                                                     | -                                                                                                   |                                        |
|   |                       | 10.06.2013          | -                                                                                        | 1,9                                                                                                 | 91,9                                   |

## 5.6. Иқтисодий самарадорлик

I. Ҳосилдорлик.

1 вариант 30 ц/га

2 вариант 34,5 ц/га

II. Қўшимча ҳосил.

2 вариант  $34,5 - 30 = 4,5$  ц

III. Пул даромади 1 ц пахтани ўртача сотиш баҳоси 226000 сўм.

IV. Харажатларни ҳисоблаш.

1. Препарат сарфи.

Тажрибада 55% Нурелл-Д эмульция концентранти ишлатилди. 1 га баҳоси 76200 сўм.

2. Ишлов бериш учун  $1000 \text{ м}^2$  жойга 3240 сўм тўланди.

$$\begin{aligned} 1000 \text{ м}^2 &= 3240 \text{ с} \\ 10000 \text{ м}^2 &= x \end{aligned} \quad x = 32400 \text{ сўм}$$

3. Ҳосилни теришга 115 сўм тўланди.

$$450 \times 115 = 51750 \text{ сўм.}$$

4. Ҳосилни юклаш ва туширишга 2750 сўм тўланди.

$$4,5 \times 2750 = 12375 \times 2 = 24750 \text{ сўм.}$$

5. Ҳосилни ташишган 1 ц учун 2200 сўм тўланди.

$$4,5 \times 2200 = 9900 \text{ сўм.}$$

6. Йил давомида 389600 сўм қўшимча харажат қилинган.

V. Жами харажатлар.

$$76200+32400+51750+24750+9900+389600=584600 \text{ сўм.}$$

VI. Соф даромад.

$$117000-584600=432400$$

VII. 1 сўм харажат хисобига олинган соф даромад.

$$432400:584600=0,74 \text{ сўм.}$$

### Иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари

5.6.1-жадвал

| №  | Кўрсаткичлар                                 | Ўлчов<br>бирлиги | I вариант | II вариант |
|----|----------------------------------------------|------------------|-----------|------------|
| 1. | Ҳосилдорлик                                  | ц/га             | 30        | 34,5       |
| 2. | Қўшимча ҳосил                                | ц                | -         | 4,5        |
| 3. | 1ц пахтани ўртача сотиш<br>баҳоси            | сўм              | 226000    | 226000     |
| 4. | Пул даромадлари                              | сўм              | -         | 1017000    |
| 5. | Жами харажат                                 | сўм              | -         | 584600     |
| 6. | Соф даромад                                  | сўм              | -         | 432400     |
| 7. | 1 сўм харажат ҳисобига<br>олиган соф даромад | сўм              | -         | 0,74       |

5.7. МАТЕМАТИК ТАХЛИЛИ

5.7.1-жалвал

| Вариантлар | Қайтариклар |      |      |      | Х-ўрта | Фарқи |        |
|------------|-------------|------|------|------|--------|-------|--------|
|            | 1           | 2    | 3    | 4    |        | + -   | %      |
| I          | 30,1        | 30,2 | 29,8 | 29,9 | 30,0   | 0,00  | 0,00 % |
| II         | 34,5        | 34,4 | 34,6 | 34,5 | 34,5   | 4,5   | 15%    |

Х-умумий =30,0

C=0,00

SV=16.72

Cy=69.24

S2=3.30

Cp=2.65

FФ=9.16

Cv=50.16

Sx=0.68

Cz=16.43

Sd=0.96

F5=9.28

НСР (05)=2.16

$E_{\text{об}} > E_{\text{к}} - 0.16 > 0.78$

## 6.ХУЛОСА

Тажриба натижаларидан қуйидагича хулоса қилиш мумкин.

1. Бизнинг хўжалигимизда гўзани сўрувчи саратон зараркундалардан *Kyboasa bipunctata* гўзага зарар етказди.

2. Саратон зараркундалари гўза баргини сўриш натижасида баргда оқ доғлар пайдо бўлиб, оксил ва углевод алмашинуви бузилиб барг саргайиб, баъзан кизариб тўкилиб кетади.

3. Бизнинг шаронтимизда саратонлар энг кўп тарқалган зараркундалардан ҳисобланади.

4. Тажрибада *Kyboasa bipunctata*га қарши 55% э.м.к. Нурелл-Д, 1 л/га перепаратини биологик самарадорлиги 91,9% бўлди.

5. Саратонлар-хаммахўр зараркундалар-полифаглар.

6. *Kyboasa bipunctata* гўзада 5 марта авлод беради. Қишлан фазаси-тухум.

7. Бу зараркунда Андижон вилояти, Избоскан тумани шароитида ҳар хил ўсимликлар билан озикланиб, гўза, беда, ловия, мош, лавлаги, баклажон, қалампир каби ўсимликларга зарар етказди.

8. Ёввойи ўсимликлардан улар кўпинча союда ва янтоқда учрайди.

9. *Kyboasa bipunctata* кўпгина қушандаси бор. Олтинкўз-*Chrysopa carnea*, хонкизи-*Coccinella septempunctata*, бешиктебрата-*Mantis religioza* ва бошқалар.

10. Ҳар гектар ҳисобига сарфланган 1 сўм харажат ҳисобига олинган

соф даромад II вариант 0,74 сўм бўлди.

11. Қўлланилган кимёвий воситалар ҳисобига назоратга нисбатан 55% э.м.к. Нурелл-Д 1,0 л/га қўлланилган вариантда 9,5ц/га қўшимча ҳосил олишга эришилди.

## 7. Фойдаланилган адабиётлар

1. И. А. Каримов “Жахон молиявий иқтисодий инкирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” Ўзбекистон, Тошкент, 2009, 6-9 б.
2. И. А. Каримов “Ўзбекистон Мустақиллик Эришини Остонасида” Ўзбекистон Тошкент, 2012, 26-27 б.
3. И. А. Каримов “Ўзбекистонда фермерлик фаолиятини тақил қилишни янада такомиллаштириш ва уни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” Халқ сўзи, 23.10.2012, №202, Тошкент, 2012, 1 б.
4. И. А. Каримов Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Ўзбекистон Мустақиллик Эришини Остонасида” Китобини Ўрганиш Бўйича Ўқув-Услубий Қўлланма, Ўқитувчи наشريёти матба ижодий уйи, Тошкент, 2012, 3-16 б.
5. И. А. Каримов “Ўзбек халқига тинчлик ва омонлик керак” рисоласини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма, Тошкент, 2013, 18-19 б.

6. Алимухаммедов С. Н., Гўза зараркунандалари ва уларга қарши  
Ходжаев Ш. Т., кураш, Фан, Тошкент, 1979, 28-31 б.
7. Мухаммедов Ш. С., Экинлар зарарли организмлари  
Сулайманов Б. А., ривожланиши ва тарқалишини башорат,  
Рашидов М. И., Ўқитувчи, Тошкент, 2012, 21-28 б.
8. Поляков И. Я., Прогноз развития вредителей и болезней  
Персов М. П., сельскохозяйственных культур, Колос,  
Смирнов Б. А., Москва, 16-18 б.
9. Поляков И. Я., Прогноз распространения вредителей  
сельскохозяйственных культур, Колос,  
Ленинград, 1984, 18-19 б.
10. Ўсимликларни зараркунанда, касаллик ва бегона ўтлардан химоя  
қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонуни, Тошкент, 2000,  
21-23 б.
11. Головизнин Д. Д., “Борьба с вредителями хлопчатника”,  
ва бошқалар 1932, 33-34 б.
12. Дубовский Г. К. «Цикадовые Ферганской долины». Фан,  
1966, 67-68 б.
13. Захваткин Ю. А. «Эмбриология насекомых». Москва,  
1975, 63-64 б.
14. Захваткин Ю. А. «Курс общей энтомологии»,  
Агропромиздат, Москва, 1986, 87-88 б.
15. Кожевникова А. Г. «Мониторинг цикадовых семейства

CIXIIDAE – вредителей культурных растений». Кишлоқ хўжалигида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш истиқболлари мавзусидаги, мустақилликнинг 20 йиллигига бағишланган Республика илмий-амалий анжумани. Мақолалар тўплами. Андижон нашриёти матбаа, МЧЖ, Андижон, 2011, 23-25 б.

16. Кожевникова А. Г.

«Мониторинг современного состояния цикадовых семейств Aphrophoridae и Cixidae – вредителей сельскохозяйственных растений». Ж. Ўзбекистон аграр фан хабарномаси, № 1-2, (43-44), Тошкент, 2012, 14-17 б.

17. Кожевникова А. Г.

«Значение цикадовых как вредителей сельскохозяйственных культур Узбекистана», Материалы Международной научной конференции Животный мир Казахстана и сопредельных территорий, посвящённой 80 летию Института зоологии

- Республики Казахстан (22-23 ноября)  
Алмата, 2012, 115-116 б.
18. Сулаймонов Х. А.,  
Кожевникова А. Г.  
«Анджон вилоятида таркалган сайроки  
сартонлар». Академик А. Қосимов  
таваллудининг 75 йиллигига  
бағишланган «Ўзбекистонда  
биотехнологиянинг ривожланиши ва  
истикболлари» мавзусидаги илмий-  
амалий анжуман, АДҮ (25-26 май),  
Анджон, 2012, 142-144 б.
19. Хасанов Б. О.,  
Хамраев А. Ш.,  
Эшматов О. Т.,  
Азимов Ж. А.,  
Очилов Р. А.,  
Рашидов М. И.,  
Ганнаров Ф. А.,  
20. Хўжаев Ш. Т.  
«Ўзани зараркуанда касалликлар ва  
бегона ўтлардан химоя қилиш» Тошкент,  
2002, 36-40 б.
- «Энтомология, қишлоқ хўжалик  
экинларини химоя қилиш ва  
агротоксикология асослари» Тошкент,  
2012, 28-30 б.
21. Хамраев А. Ш.,  
«Ўсимликларни биологик химоя қилиш

- Хасанов Б. А.,  
Сулаймонов Б. А.,  
Кожевникова А. Г.,  
22. Хамдамова М.,  
Кожевникова А. Г.
- воситалари». Тошкент, 2012, 36-37 б.
- «Богомол обыкновенный и его  
особенности в Андижанской области»,  
«Қишлоқ хўжалигида хусусий  
тадбиркорликни ривожлантириш  
истикболлари» мавзусидаги  
мустақилликни 20 йиллигига  
бағишланган, Республика илмий-амалий  
анжумани мақолалар тўплами, Андижон  
нашриёти матбаа. МЧЖ, Андижон, 2011,  
70-71 б.
23. Яхонтов В.В.
- «Экология насекомых». Москва, 1964,  
64-65 б.
24. Яхьяев Х. Х.,
- Прогноз насекомых, Тошкент, 2013,  
16-18 б.

# **Мавзу: Ғўзадаги саратони зараркунандаларига ва уларга қарши кураш чоралари**

**Рахбар – б.ф.д. Профессор      Кожевникова А. Г.  
Битирувчи -                              Жўрабоева М.**

Гўзани ўсиш ва ривожланиши

5.1.1-Жадвал

| № | Вариантлар | 1 июн                              |                           | 1 июл                              |                               | 1 август                           | 1 сентябр                        |                                 |
|---|------------|------------------------------------|---------------------------|------------------------------------|-------------------------------|------------------------------------|----------------------------------|---------------------------------|
|   |            | Асосий<br>поя<br>баландлиги,<br>см | Шоналар<br>сонин,<br>дона | Асосий<br>поя<br>баландлиги,<br>см | Хосил<br>элементлари,<br>дона | Асосий<br>поя<br>баландлиги,<br>см | Очилган<br>кўсак<br>сонин, донин | Жами<br>кўсак<br>сонин,<br>дона |
| 1 | I Вариант  | 19,9                               | 3,2                       | 67,4                               | 3,3                           | 106,1                              | 4,9                              | 10,6                            |
| 2 | II Вариант | 19,9                               | 3,2                       | 71,1                               | 7,3                           | 112,4                              | 9,4                              | 18,2                            |

### ТАЖРИБА СХЕМАСИ

3.1-Жалғал

|            |             |            |            |           |            |           |            |
|------------|-------------|------------|------------|-----------|------------|-----------|------------|
| I вариант  | II вариант  | I вариант  | II вариант | I вариант | II вариант | I вариант | II вариант |
| I қайтарик | 2- қайтарик | 3-қайтарик | 4-қайтарик |           |            |           |            |

I Вариант - Назорат-Standard

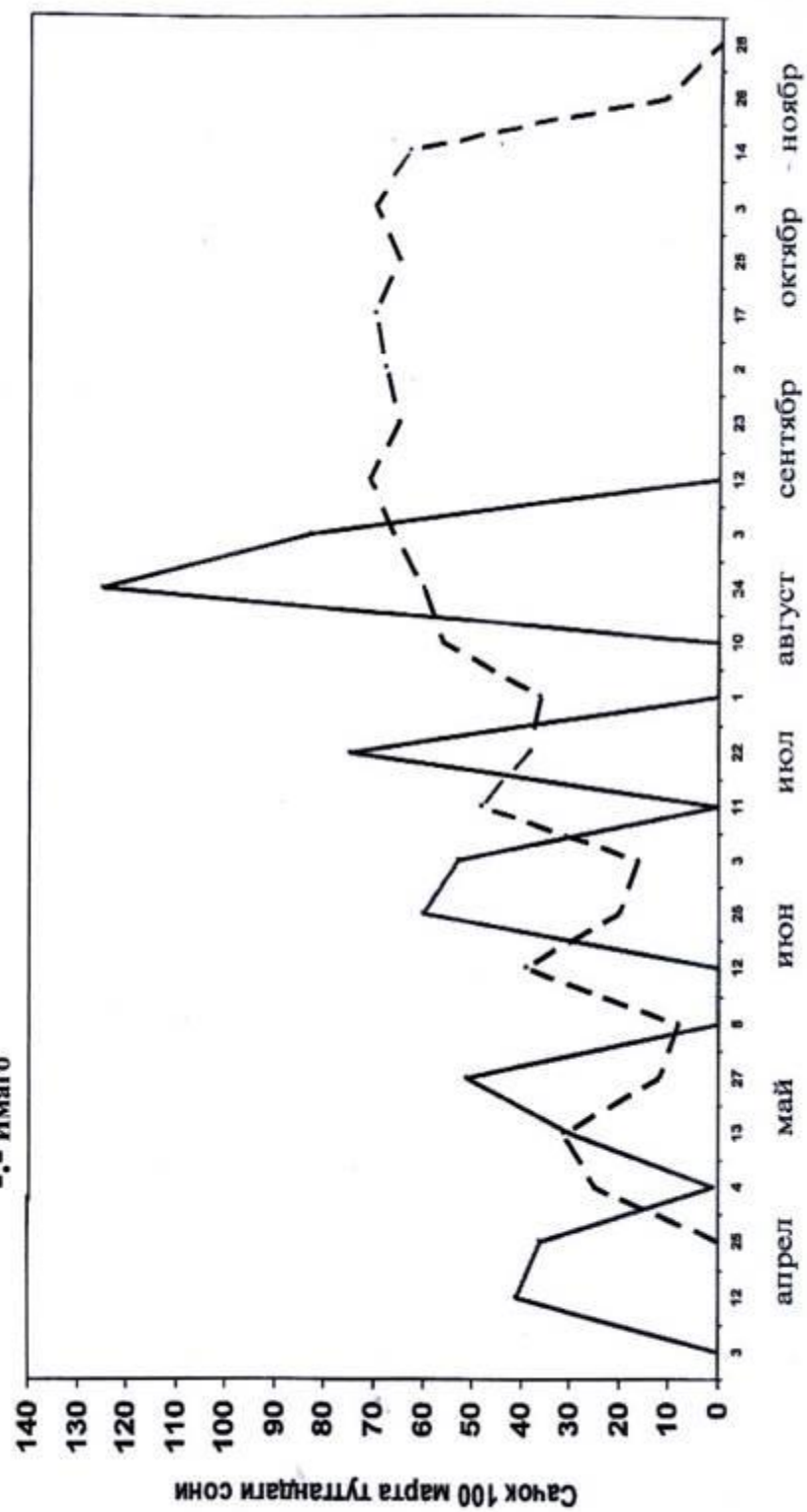
II Вариант-Тажриба-55% эм.к. Нурелд-Д.Д.И/га

Кубоаса біріншісінің ривожланиш сони ва динамикаси.

— Личинкалар

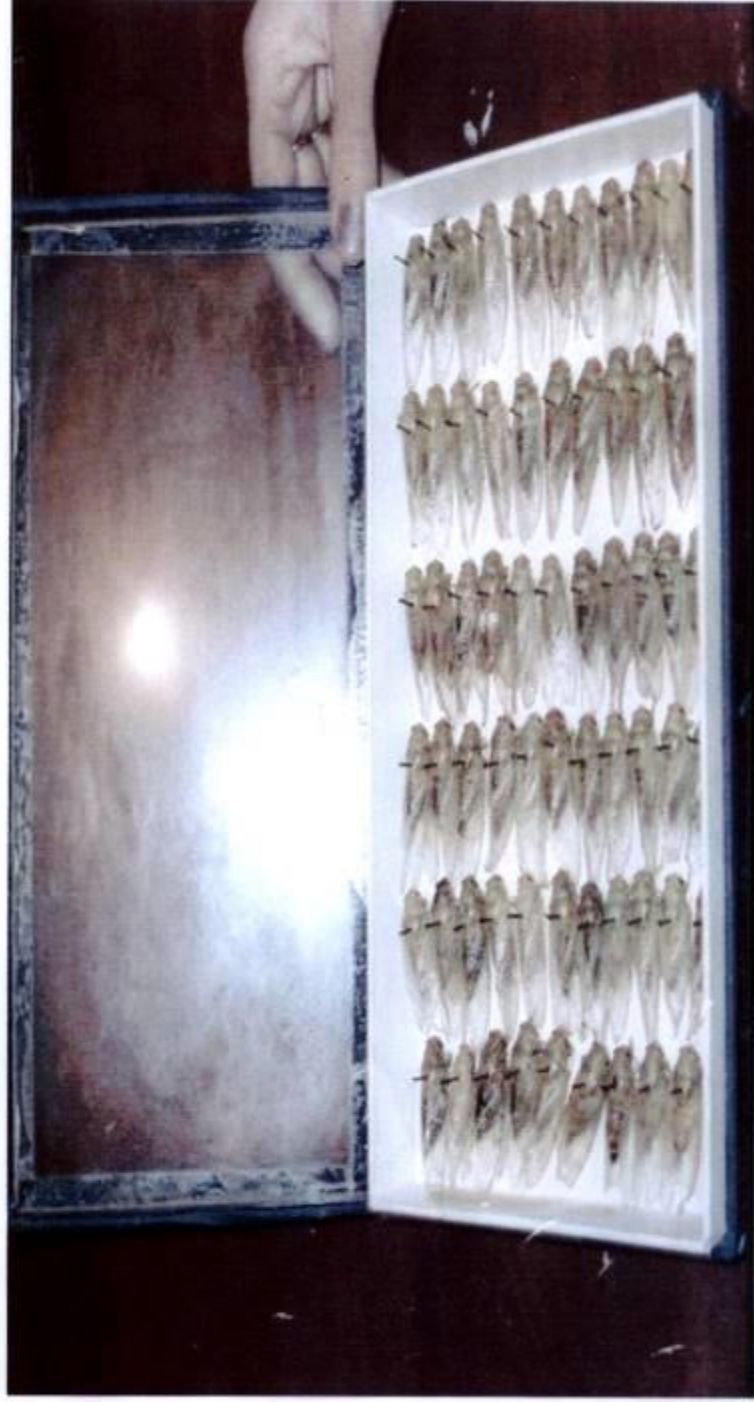
-.- Имага

5.3.1. График.



Цикадалар ёки гўза саратонлари.

53.1. Расм.



Коллекция тайёрлаш –цикадалар

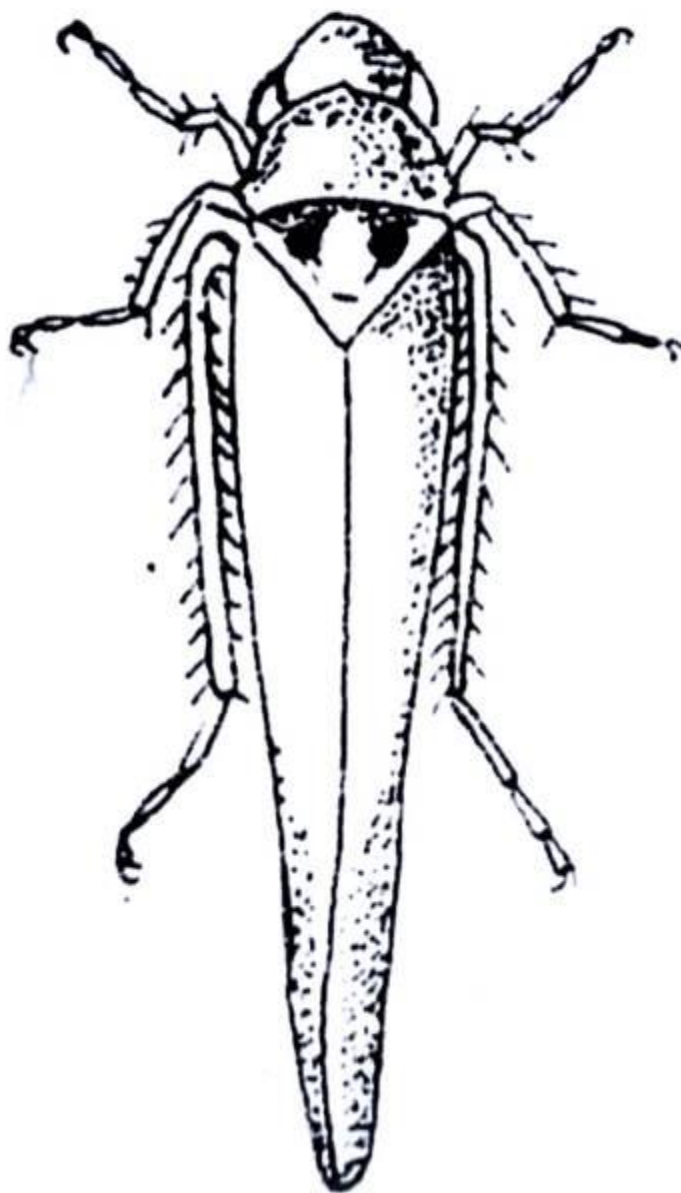
ёки саратонлар.

5.3.2. Расм.



*Kyboasca bipunctata* - саратон. 1. Имаго.

5.3.3. Ресм.



Ўқув илмий ишлаб чиқариш тажриба хўжалиги шартлида ғўзадаги саратон  
зараркундаларига қарши кураш чораларини ўрганиш ва

биологик самарадорлиги

5.5.1-Жадвал

| № | Вариантлар            | Текшириш<br>қунлари | Воситаларни<br>қўллашдан олдинги<br>зараркундалар сони,<br>I ўсимлик ҳисобида<br>(дона) | Вариантларни<br>қўллагандан кейинги<br>қолган<br>зараркундалар сони,<br>I-ўсимлик ҳисобида<br>(дона) | Биологик<br>самарадорлиги %<br>ҳисобида |
|---|-----------------------|---------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|
| 1 | I вариант<br>standart | 1.06. 2013          | 23,5                                                                                    | -                                                                                                    |                                         |
|   |                       | 10.06. 2013         | -                                                                                       | 31,4                                                                                                 | -                                       |
| 2 | II вариант<br>Тажриба | 1.06. 2013          | 23,5                                                                                    | -                                                                                                    |                                         |
|   |                       | 10.06. 2013         | -                                                                                       | 1,9                                                                                                  | 91,9                                    |

Иктисодий самардорлик кўрсаткичлари

5.6. I-жадвал

| №  | Кўрсаткичлар                              | Ўлчов<br>бирлиги | I вариант | II вариант |
|----|-------------------------------------------|------------------|-----------|------------|
| 1. | Ҳосилдорлик                               | ц/га             | 30        | 34,5       |
| 2. | Қўшимча ҳосил                             | ц/сқ             | -         | 4,5        |
| 3. | 1ц пахтаги ўртача сотиш баҳоси            | сўм              | 226000    | 226000     |
| 4. | Пул даромадлари                           | сўм              | -         | 1017000    |
| 5. | Жами харажат                              | сўм              | -         | 584600     |
| 6. | Соф даромад                               | сўм              | -         | 432400     |
| 7. | I сўм харажат ҳисобига олиган соф даромад | сўм              | -         | 0,74       |

## 6. ХУЛОСА

Тажриба натижаларидан куйидагича хулоса килиш мумкин.

1. Бизнинг хўжалигимизда гўзани сўрувчи саратон зараркунандалардан *Kuwoasa biruncata* гўзага зарар етказди.
2. Саратон зараркунандалари гўза баргини сўриш натижасида баргда оқ доғлар пайдо бўлиб, оксил ва углевод алмашинуви бузилиб барг сарғайиб, баъзан қизариб тўкилиб кетади.
3. Бизнинг шароитимизда саратонлар энг кўп таркалган зараркунандалардан ҳисобланади.
4. Тажрибада *Kuwoasa biruncata*га қарши 55% эм.к. Нурелл-Д, 1 л/га перепаратини биологик самарадорлиги 91,9% бўлди.
5. Саратонлар-хаммахўр зараркунандадир-полифаглар.
6. *Kuwoasa biruncata* гўзада 5 марта авлод беради. Қишлаш фазаси-  
тухум.

7. Бу зараркунанда Андижон вилояти, Избоскан тумани шароитида хар хил ўсимликлар билан озикланиб, гўза, беда, ловия, мош, лавлаги, баклажон, калампир каби ўсимликларга зарар етказди.

8. Ёввойи ўсимликлардан улар кўпинча солodka ва янтокла учрайди.

9. *Kyboasa bipunctata* кўпгина кушандаси бор. Олтинкўз-*Chrysopa carnea*, хонқизи-*Coccinella septempunctata*, бешикгебратар-*Mantis religiosa* ва бошқалар.

10. Хар гектар хисобига сарфланган I сўм харажат хисобига олинган соф даромад II вариант 0,74 сўм бўлди.

11. Қўлланилган кимёвий воситалар хисобига назоратга нисбатан 55% эм.к. Нурелл-Д 1,0 л/га қўлланилган вариантда  $\frac{4,5}{11}$ га кўшимча хо-сил олишга эришилди.